

Гинка Пенакова

СИНТАКТИЧНА СРЕДА НА БЪЛГАРСКИТЕ ОБОСОБЕНИ ДЕЕПРИЧАСТНИ КОНСТРУКЦИИ И НА ОБСТОЯТЕЛСТВЕНИТЕ -ing ПРИЧАСТНИ КОНСТРУКЦИИ В АНГЛИЙСКИ

Разглежданият тук проблем е част от едно съпоставително изследване на българските и английските нелични глаголни форми. Синтактичната среда на българските обособени деепричастни конструкции и на английските обстоятелствени -ing причастни конструкции е описана въз основа на езиков корпус. Корпусът се състои от две части. Едната част включва оригинални български изречения с деепричастни конструкции, а другата включва оригинални английски изречения с обстоятелствени -ing причастни конструкции. Изреченията са извадени от творби на съвременни български, английски и американски писатели.

Българското деепричастие не е формално-структурен еквивалент на английското -ing причастие, но то представлява функционален еквивалент на -ing причастие в обстоятелствена функция. И макар в количествено отношение да отстъпва на други форми и структури, в качествено отношение деепричастието се откроява като функционален еквивалент с най-голяма значимост¹. Това безспорно се дължи на сходните граматически значения на деепричастието и на -ing причастие. Граматическото значение обуславя както синтактичните функции на неличните глаголни форми, така и синтактичната среда, в която се вписват те.

Единствената синтактична функция на деепричастието е на обособено обстоятелствено пояснение. Българското изречение с включена обособена деепричастна конструкция се третира в нашата езиковедска литература като усложнено просто изречение². Английското изречение с включена обстоятелствена -ing причастна конструкция се смята от англицистите за сложно съставно изречение³. По-различна трактовка на този тип изречение дава М. Минков — той го нарича разширено просто изречение⁴. Обособеното обстоятелствено пояснение, изразено с нелична глаголна форма, има предикативно значение, но не притежава граматико-функционална самостоятелност⁵. Поради това аз се придържам към възгледа, че изречението с включена обособена причастна конструкция е синтактично просто изречение, в което има повече от една предикатно-аргументна структура.

Синтактичната среда на обособените деепричастни и на обстоятелствените -ing причастни конструкции може да бъде характеризирана в три аспекта: I) структурен тип на включващото изречение, II) подлог на включващото изречение и III) сказуемо на включващото изречение.

I. Структурен тип на включващото изречение

I.1. Двусъставно изречение

Като нелични глаголни форми деепричастието и -ing причастието не изразяват граматическите категории наклонение, време, лице и число. Деепричастното и -ing причастното действие придобиват пространствено-временни координати и получават оценка по признака реалност — не-реалност чрез съотнасяне на деепричастието и -ing причастието с главните части на изречението⁶. Ето защо деепричастните и -ing причастните обстоятелствени конструкции се обособяват в двусъставно изречение с изразен субект и сказуемо — личен глагол:

Очаквайки го, тя предвидливо си бе избрала място откъм вътрешната страна на кръга между стената и дървения път.

He examined it with curiosity, having recently turned some of his attention to sculpture.

I.2. Едносъставно глаголно изречение

I.2. а) Определено-лично изречение

Освен в двусъставното изречение, деепричастната конструкция може да се обособява и в определено-личното изречение, където субектът е известен от контекста и категориите лице и число са изразени чрез граматическата форма на глагола:

Всякога, когато го заболяваше кракът, прибъгваше до това примитивно средство, въобразявайки си, че подсолената вода има всички лечебни свойства на морето.

В английския език такъв тип едносъставни глаголни изречения не съществува, тъй като почти пълната липса на глаголни окончания за изразяване на категориите лице и число прави невъзможно изпускането на подлога.

I.2. б) Обобщено-лично изречение

Деепричастните конструкции могат да се обособяват само в един тип обобщено-лични изречения — тези, чийто подлог е изразен чрез съществителното име **човек**. Тъй като в тях субстантивното значение на съществителното име е избледняло, този тип изречение представя обобщено значението за дейност, отнасяща се до различни субекти, т. е. категорията **лице** в тях е придобила обобщен характер⁷. Но в структурно от-

ношение съществителното име **човек** изпълнява функцията на подлог, т. е. структурата на този тип изречение е аналогична на структурата на двусъставното изречение. Това прави възможно обособяването на деепричастна конструкция в него:

Наблюдавайки спокойното море, човек забравя своите грижи.

Аналогични на този тип изречения в английския език са изреченията, чийто подлог е изразен чрез неопределителното местоимение **one** или чрез личните местоимения **we, you, they**, когато те не се отнасят към определени индивиди, а означават човек изобщо. Към тях е възможно обособяването на обстоятелствени -ing причастни конструкции:

Reading between the lines, we can discover almost much about the author as about his subject.

1.3. Непълно изречение

В събрания корпус констатирам случаи на обособяване на деепричастни и -ing причастни конструкции към непълно изречение в състава на сложно изречение, което се състои от две паралелно построени прости изречения. От непълното просто изречение е изпуснато сказуемото, като по този начин елиптически се подчертава обстоятелственото пояснение, изразено чрез деепричастна или -ing причастна конструкция. Елиптираното сказуемо обаче е повторение на сказуемото от първото просто изречение и неговата динамика се запазва в непълното изречение:

Мъжът ускори крачка, жената също – стараяйки се да не изостава.

Margaret and I were fond of them, Margaret especially so, knowing that they had a deprivation we had been spared.

II. Подлог на основното изречение

Обособените деепричастни и -ing причастни конструкции представляват второстепенен предикативен център в изречението. Тъй като деепричастието и -ing причастието в обстоятелствена функция изразяват действие, те съдържат идеята за активно действащ субект. Нормите на българския синтаксис изискват субектът на деепричастното действие да съвпада със субекта-подлог на включващото изречение (което не е задължително за -ing причастното действие).

Субституционната парадигма на подлога има разнороден морфологически състав. Най-често подлогът се изразява чрез одушевени съществителни имена. Когато подлогът е неодушевено съществително, чрез причастието се създава впечатлението за активно действащ субект:

Хлъзгава, почти изчезваща пътечка се извира между оголените възлести корени на дърветата, водейки в неизвестна далечина.

The rope went down, slipping lightly through his fingers.

Макар и твърде рядко, подлогът на включващото изречение може да бъде изразен чрез местоимение, субстантивирано прилагателно или причастие, както и чрез словосъчетание.

Когато подлогът на изречението има значение за множественост и неговият референт представлява делимо цяло, деепричастното и -ing причастното действие могат да се свързват с име, което означава част от това цяло. Синтактично това име може да се разглежда като приложение на подлога, свързано с него в отношение на дистрибуция⁸. Морфологично то се реализира чрез местоимение — **един, друг, всеки, някой** при деепричастието и **some, he, each, one, other**, при -ing причастиято:

Децама вдигаха неописуема връва, едни крещейки, други тропайки с крака.

The two men had drawn up chairs near the bed, each holding a glass in his hand.

Друг преходен случай в английския език е този, при който причастията **being** се свързва с подлог, изразен с местоимението **this, that** или **everything**. обстоятелството за причина, изразено чрез този тип конструкции, се отнася към цялото включващо изречение, а чрез местоимението се осъществява номинализация на включващото изречение:

He said, or rather shouted, this being part of the pose.

На практика се срещат английски изречения с -ing причастни конструкции, където субектът на причастното действие не съвпада със субекта-подлог на включващото изречение, а с някоя второстепенна част в него:

Emerging from the pastry-cook's, Soames's first impulse was to vent his nerves.

В някои изречения субектът на -ing причастното действие е идентичен с говорещото лице:

Considering all this, why should his resignation interfere with the party's future?

В английския език е широко разпространена абсолютната употреба на обстоятелствени -ing причастни конструкции, при която субектът на -ing причастното действие изобщо не е елемент от включващото изречение:

Kismine sprang to her feet, the jewels in her pockets jingling.

III. Сказуемо на включващото изречение

Деепричастието и -ing причастията могат да изразяват граматическата категория залог. Те имат деятелна и страдателна форма, но страдателната форма на деепричастието се употребява изключително рядко. Деепричастието и -ing причастията в обстоятелствена функция се свързват

с активно действащ субект и затова се обособяват в изречения със сказуемо в деятелен залог. Те не се обособяват при изречения със сказуемо в страдателен залог, защото подлогът на такива изречения означава не деятеля (агенса), а лицето или предмета, които изпитват глаголното действие (пациенса). Следователно при обособяването на деепричастна и на обстоятелствена -ing причастна конструкция става семантично съгласуване по признака **активност** между причастието и сказуемото на включващото изречение:

Марширувайки, двамата влизат в лагера на противниците.

The horses moved, swinging their haunches.

Абсолютните конструкции се обособяват при двусъставни изречения със сказуеми и в деятелен, и в страдателен залог независимо от това дали ядрото на абсолютната конструкция е деятелно, или страдателно -ing причастие. Това се обяснява с факта, че абсолютните конструкции не са свързани с включващото изречение чрез общ елемент, понякога дори и на семантично ниво⁹:

She went on, the blanket trailing.

Сказуемото на включващото изречение може да бъде в изявително или в преизказно наклонение. В корпуса не се срещат деепричастни и -ing причастни конструкции, обособени при изречения в повелително наклонение. Но такова обособяване е възможно:

Върви, накуцвайки, за да не те познаят.

Възможно е обособяването на деепричастни и на обстоятелствени -ing причастни конструкции към изречение със сказуемо в условно наклонение. Но условните изречения са сложни, а сложното изречение не е предмет на настоящото изследване:

Ако вършиш, накуцвайки, те няма да те познаят.

I wish I were there now, with the children playing by my side.

В основните изречения откривам следните структурни типове сказуемо:

а) просто глаголно сказуемо

Цели четири часа играха на достойнство, демонстрирайки го със стрелба от най-разнокалибрени оръжия.

I paused, not quite knowing how to express myself.

б) съставно глаголно сказуемо

Тя продължаваше да шие на машината, въртейки малката ръчка на колелото.

With his prayers said, and feeling much better, he began, mechanically, to work the fingers of his left hand.

в) съставно именно сказуемо

Деепричастните и обстоятелствените -ing причастни конструкции се обособяват при изречения със съставно именно сказуемо само в случаите, когато означаваният от съставното именно сказуемо признак или състояние могат да се интерпретират като предизвикани от действието, изразено в деепричастната, съответно -ing причастната, конструкция, т. е. съществува причинно-следствено отношение между причастното и сказуемното действие. В такива изречения обособените конструкции са позитивни:

Обхващайки Балканите, Италия и Франция, богомилството става най-масовото протестно движение в Европа.

Having eaten a heavy lunch, I was agreeably drowsy.

Деепричастни и -ing причастни конструкции не се обособяват в изречения с междуметни сказуеми, тъй като междуметните сказуеми не изразяват граматическите категории наклонение, време, лице и число.

Простото изречение с обособена деепричастна или обстоятелствена -ing причастна конструкция може да функционира самостоятелно или да влезе в състава на сложно съчинено изречение. В рамките на сложното съчинено изречение то има ранга на останалите прости изречения и притежава относителна самостоятелност. Затова съществуването на обособената деепричастна конструкция, както и на обстоятелствената -ing причастна конструкция не зависи от синтактичните особености на останалите прости изречения в състава на сложното съчинено изречение:

Слугата се зае да го брани от грамадния пес, а чичо Мартин се качи на чардака, видя една метличка до вратата и почна старателно да четка снега от ботушите си, тупайки с подметките си по дървения под.

But at last even she felt sleepy, and, forgetting her bells, drew quickly in.

Простото изречение с обособена деепричастна или обстоятелствена -ing причастна конструкция може да бъде включено в структурата на сложно съставно изречение. В този случай възможността за обособяване на причастната конструкция зависи не само от синтактичната и семантичната структура на включващото изречение, с което причастната конструкция е свързана непосредствено, но също и от синтактичната и семантичната структура на изреченията от по-висш ранг, които подчиняват включващото причастна конструкция изречение. Обособяването на деепричастни и обстоятелствени -ing причастни конструкции в сложно съставно изречение вече съм разгледала в друга разработка¹⁰:

Ужасно е човек да се събуди, не чувайки в гръдта си птичи глас.

It is impossible that Ann should leave without John seeing her off.

Анализът на синтактичната среда, в която се обособяват деепричастните и обстоятелствените -ing причастни конструкции, показва, че съществуват фактори от синтактично, морфологично и лексико-семантично естество, които блокират обособяването. Тези фактори са:

1. Липса на смислово-синтактично отношение, изразено с подлог и сказуемо (в неразчленимите изречения).

2. Липса на подлог в структурата на изречението: категориите лице и число не са изразени в безличните изречения.

3. Липса на сказуемо в структурата на едносъставните именни изречения.

4. Невъзможност междуметните сказуеми да изразят граматическите категории наклонение, време, лице и число.

5. Наличие на сказуемо в страдателен залог: деепричастното/-ing причастното действие не може да се съгласува със сказуемото по признака **активност**.

БЕЛЕЖКИ

¹ Г. Пенакова. Български функционални еквиваленти на английските синтактични конструкции с -ing причастие. — Трудове на ВТУ, т. XXII, кн. 2, 1988, с. 45 — 74.

² Е. Георгиева. Обособените части на изречението от синтактично и от стилистично гледище. С., 1983, с. 43.

³ R. Quirk et al. A Grammar of Contemporary English. Longman, 1972, p. 722 — 725.

⁴ M. Minkoff. An English Grammar. S., 1958, p. 395 — 400.

⁵ Е. Георгиева. Цит. съч., с. 15.

⁶ О. Ревзина. Из лингвистической поэтики. (Деепричастия в поэтическом языке М. Цветаевой). — В: Проблемы структурной лингвистики, 1981.

⁷ Граматика на съвременния български книжовен език, т. III. Синтаксис. БАН, 1983, с. 87.

⁸ И. Васева. За субекта на деепричастното действие. — Бълг. език, 1962, № 2.

⁹ R. Quirk et al. Цит. съч., р. 760.

¹⁰ Г. Пенакова. Обособените деепричастни и обстоятелствените -ing причастни конструкции в синтактичната структура на сложното съставно изречение. — В: Юбилейна научна сесия на ВТУ, резюмета, т. I. Езикознание. В. Търново, 1988, с. 21 — 22.

ЕКСЦЕРПИРАНИ ИЗТОЧНИЦИ

Дамян Дамянов. Извървяното. Бълг. писател, С., 1985.

Ивайло Петров. Преди да се родя и след това. Бълг. писател, С., 1973

Емилиян Станев. Крадецът на праскови. Бълг. писател, С., 1973

Тодорка Митева. Христоматия по биология. Нар. просвета, С., 1985

Йордан Радичков. Опит за летене. Бълг. писател, С., 1979

D. H. Lawrence. *The Horse Dealer's Daughter, Mirrors. An Introduction to Literature*, Canfield Press. San Francisco, 1975

E. Hemingway. *The Old Man and the Sea*. M., 1967

F. S. Fitzgerald. *Selected Short Stories*. M., 1979

J. Braine. *Room at the Top*. Penguin Books, 1959

J. Galsworthy. *The Forsyte Saga, To Let*. M., 1966